

München

ITALIAANSER DAN
DE ITALIANEN

KUNST
OP EEN KLUITJE

Wat te denken van de
BEKENDSTE WIJK
van München?

SLACKLINEN EN PICKNICKEN

Hier wordt
het leven
gevierd

ZWEMMEN EN ZWETEN
BIJ DE ISAR

Een dorp met
poppenhuizen?

DE NIEUWSTE TRENDWIJK
DEZE KANT OP

MET
UITNEEMBARE
KAART

- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11

München

Uitgeverij ANWB

Inhoud

Het belangrijkste eerst

Dit is München

München in cijfers

Wat is waar?

Kodakmoment

De perfecte golf

Midzomernachtdroom

Kermis in München

Het kompas van München

15 manieren om je onder te dompelen in de stad

1

Een winkelparadijs en een klokkenspel – **aan de Marienplatz**

Verhalen vertellen – **in de schaduw van de Frauenkirche**

2

3

Geuren en kleuren – **tussen Viktualienmarkt en Jakobsplatz**

4

Rome? Florence? Monaco? – **rond de Odeonsplatz**

5

Cultuurshock – **in het Kunstareal**

6

Een wijk vol contrasten – **Schwabing**

7

Groene long van München – **de Englischer Garten**

8

Hemel voor hipsters – **Glockenbach en Gärtnerplatz**

9

Eilandhoppen – **rond het Deutsches Museum**

10

Op de andere oever van de Isar – **Haidhausen en Au**

11

Het andere München – **Giesing en Schlachthof**

12

Acht kilometer stadstrand – **de Isar**

Het vergeten stadsdeel – **Schwanthalerhöhe**

Koninklijk flaneren – **Schloss Nymphenburg**

Avantgardistisch sportpodium – **het Olympiapark**

Museumlandschap van München

Collectieve verdwazing

Pauze, even rebooten

Overnachten

Eten en drinken

Winkelen

Uitgaan

Reisinformatie

Hoe zegt u?

Register

Fotoverantwoording

Colofon

Herinner je je deze nog?

Het belangrijkste eerst

Voor diepgaande gesprekken of diepzinnige stiltes

Op de westelijke oever van de Isar, ter hoogte van het Praterinsel, hangt een grote boomtak boven het water van de rivier. Een heerlijk plekje. En meestal bezet, maar zo niet: avond gered!

In de winter

Een zeer aangenaam plekje om wat te eten of drinken zijn de nostalgische én verwarmde kabelbaancabines voor het Milchhäusl, een kiosk in de Englischer Garten die al sinds 1896 bestaat. Let op: bij het drinken van biologische glühwein kunnen de ramen beslaan. Er is zelfs een gondel met knusse gordijntjes
...

Laatste kans

Ook München heeft zijn avond- en nachtwinkels – hier *Standl* genoemd – maar

slechts één daarvan is 23 uur per dag geopend: in de Reichenbachkiosk bij de gelijknamige brug is werkelijk alles te krijgen, van zoete snoepjes tot champagne, drogisterijartikelen en 115 soorten bier.

Kunst onder de grond

Het Maximiliansforum is een overblijfsel van het verkeersbeleid van eind jaren zestig: deze achthoekige ruimte ligt precies onder de kruising van de Maximilianstraße en de Altstadttring. Van boven lijkt het op een metrostation, maar eenmaal beneden word je verrast door kunst! Combineer dit dan met een bezoek aan Museum Fünf Kontinente, een volkenkundig museum dat ten onrechte vaak wordt overgeslagen.

Boazntocht

De term Boazn wordt in München gebruikt voor kleine, informele bars en cafés. Om een kroegentocht langs deze Boazn te maken, en zo het echte München te leren kennen, ga je op pad met de gids Munich Boazn van Maximilian Bildhauer (Volk Verlag). Vooral het eerste deel over Giesing geeft een authentiek beeld van het uitgaansleven in deze wijk.

Geluksleeuwen

Aai de leeuwen bij de Residenz even over hun bol als je in de buurt bent – dat brengt daadwerkelijk geluk!

Kermisnostalgie

Het drankfestijn tijdens het Oktoberfest is een kwestie van smaak, maar over het nostalgische gevoel van de kermisattracties valt niet te twisten. Toekijken is bijna nog leuker dan jezelf 'te kijk zetten' in het Teufelsrad of de Toboggan. Wie het feest wil ervaren zoals honderd jaar geleden – toen het nog een echt volksfeest was – loopt door naar de 'Oide Wiesn' achter het reuzenrad.

De perfecte golf

Het kijken naar de stadssurfers op de Eisbach wordt nog interessanter na het bekijken van de documentaire *Keep Surfing*, waarin op komische wijze een beeld wordt geschetst van de coolste biotoop van de stad (regie: Björn Richie Lob, 2010).

Een Munich Mule bestellen

Barkeerpers hebben vaak een eigen variant van deze zomercocktail, maar vaste ingrediënten zijn: The Duke (gin uit München), mint en/of komkommer, gemberbier en limoensap.

Rappende brassband

Voor een passende soundtrack bij het moderne München zorgt Moop Mama, een tienkoppige band die zijn muziek beschrijft als 'urban brass'. De blazers en de rapper met zijn megafoon zijn vooral bekend van hun spontane optredens in de openbare ruimte – die terugveroveren is dan ook een belangrijk doel van de band. Dus hou ogen en oren goed open, of luister op *Das Rote Album* naar hun song *Stadt, die immer schläft* (de stad die altijd slaapt) – hetgeen natuurlijk niet klopt.

Hoewel ik in München geboren ben, spreek ik nauwelijks Beiers. Toch sluipen er tijdens gesprekken al snel typisch Beierse stopwoordjes als *mei*, *fei* en *bisserl* in mijn zinnen.

Vragen? Ideeën?

Laat het me weten! Mijn adres bij de ANWB:

@ anwbmedia@anwb.nl

Dit is München

Met het imago van München in het buitenland is niets mis, maar in eigen land is het beeld van de Beierse hoofdstad niet altijd zo positief. Komt dat wellicht door de schijnbare overvloed? Of de zelfgenoegzaamheid van de soms wat al te luidruchtige inwoners?

Imago en realiteit

Wereldwijd wordt München gezien als een aantrekkelijke stad met een zeer hoge levenskwaliteit. Zelfs de New York Times is van mening dat München nog maar net begonnen is om zijn terughoudendheid achter zich te laten ... Of zeg ik dat vooral om de stad te verdedigen?

Want ook de andere kant van het spectrum is natuurlijk niet te ontkennen: de duidelijk aanwezige elite, de poenerige Porscherijders, de chique Maximilianstraße, het oppermachtige FC Bayern – tel daar bovendien bij op de excentrieke gewoontes, de knorrige obers en de besnorde lederhosedragers die vergroeid lijken met de stamtafel van hun biergarten ...

Maar hoe spannend zijn daarnaast de randgebieden, daar waar de high society en de subculturen, de tradities en de innovaties, de glamour en het alledaagse elkaar treffen. Hier krijgen muurbloempjes de kans om uit te groeien tot uitbundig bloeiende orchideeën.

Het Münchengevoel: gezellig en behaaglijk

München heeft dus wel degelijk iets chics en kleinburgerlijks, maar daar staat iets bijzonders tegenover: sfeer en gezelligheid. De Amerikanen hebben er zelfs een woord voor: *beergarden feeling* – het typische levensgevoel van de Münchenaren, dat vooral naar voren komt als ze aanschuiven aan lange tafels die staan opgesteld onder eeuwenoude kastanjabomen. Nergens anders wordt zo snel overgeschakeld van werktempo naar relaxmodus. Maar verwar dat niet met lethargie. Echt conservatief is München namelijk alleen als het gaat om de tradities, of beter: de rituelen. Soms krijgt het verdedigen van die oude waarden zelfs iets archaisch: of het nu gaat om de eetwijze van *Weißwurst*, of de roltrap, waar je rechts moet staan en links lopen, zoals je vaak luidkeels van achter je te horen krijgt.

Maar laat je daardoor niet intimideren: eigenlijk is het een vorm van humor die je niet te ernstig moet nemen. Of zoals de satiricus Karl Valentin al zei: 'Ik ben

geen echte bullebak, maar de brandnetel onder de liefdeslelies.'

'Passt scho!'

Zo streng als de Münchenaren zijn tegenover bezoekers als het gaat om de correcte bestelling bij de bakker (*Semmeln! Brezn!*), zo gastvrij waren velen toen er vluchtelingen moesten worden opgevangen. Want alles wat eenmaal door de ruwe bolster van de Münchenaar weet te dringen, wordt zonder commentaar geaccepteerd en zelfs door dik en dun verdedigd. Sinds de donkerbruine bladzijden uit de geschiedenis – Hitler maakte van München het kloppende hart van zijn nazipartij – heeft de stad zich zelfs ontwikkeld tot een rood eiland in een voornamelijk door christendemocraten geregeerd Beieren. Je moet de Münchenaren gewoon wat beter leren kennen: dan zul je merken dat een nors gemompeld '*Passt scho*' (natuurlijk, vanzelfsprekend) eigenlijk een vriendelijk bedoelde uitnodiging is.

Zodra de temperatuur het toelaat, verzamelt half München zich bij de Isar.

Relaxte stad

Tegelijk doet vooral de jonge generatie veel aan interculturele communicatie. Of het nu gaat om hipsters die de traditionele Beierse klederdracht weer omarmen, of om hoempamuziek die wordt omgezet in dansbare brassbeats. Ook worden nieuwe culinaire bijdragen met open armen ontvangen. Zo blijkt *Schweinebraten* uitstekend te passen in een noodlebox van de Aziatische takeaway!

Wat blijft is de noodzaak om aan de wereld te laten zien hoe relaxed het leven in München kan zijn. Kijk bijvoorbeeld naar de jongens en meisjes die, zelfs in de winter, blootsvoets met hun surfplank in de tram stappen, of door Schwabing

fietsen op weg naar de Eisbach. Deze stadssurfers fungeren telkens weer als uithangbord van dat andere München: een informele stad, open naar de wereld, met levendige subculturen. En dan is er nog het München van de Isar: de liefde voor de natuur, het buiten zijn, het sporten. Zelfs juristen in spe dragen tijdens het studeren in de Bayerischen Staatsbibliothek hun vrijetijdskleding gewoon naast hun hippe roze overhemd of chique oorringen.

Afgezien van het soms landelijke karakter van de stad, kan München op bijna alle terreinen concurreren met de andere wereldsteden. De clubscene hoeft zich niet meer te schamen en het culturele aanbod is altijd al aantrekkelijk geweest: met meer dan vijftig kunstcollecties hoeft München alleen Berlijn boven zich te dulden. Daarbij komen nog de operahuizen, theaters, cabaret- en kleinkunstpodia .... Of klinkt dat toch weer te arrogant? Want 'Ja mei, München sprankelt', zoals Thomas Mann al in 1902 kort maar krachtig verwoordde!

München in cijfers

5,2

uren per dag schijnt de zon (gemiddeld) in München - dat is meer dan in alle andere Duitse steden.

12

klassieke muziekstukken worden er afgespeeld in de metrostations Goetheplatz en Odeonsplatz; het totale concert duurt 300 minuten.

162

liter bier klokt de gemiddelde Münchenaar elk jaar naar binnen.

291

meter hoog is de Olympiaturm, het hoogste bouwwerk van München. Blikvangers in het centrum zijn de torens van de Frauenkirche: ze zijn - wettelijk bepaald - net geen 100 m hoog.

375

hectare is de oppervlakte van de Englischer Garten. Daarmee is dit park groter dan Hyde Park in Londen (142 hectare) en Central Park in New York (315 hectare).

878

meter lang zijn de urinoirs op de Wiesn, het festivalterrein van het Oktoberfest. Daarnaast zijn er 964 'zitplaatsen' voor mannen en vrouwen.

1200

kilometer lang is het fietspaden-netwerk in München.

1300

huishoudens kunnen een jaar lang toe met de stroom die tijdens het Oktoberfest wordt verbruikt.

30.000

honden zijn er in de stad (en elke dag produceren zij zes ton hondenpoep).

5.900.000

bezoekers consumeerden tijdens het Oktoberfest van 2015 in bijna drie weken tijd 7,5 miljoen liter bier.

10.500.000

euro int de stad elk jaar aan parkeerboetes.

Wat is waar?

Niet voor niets wordt München wel een miljoenendorp genoemd: die stad is groot genoeg om veeleisende kosmopolieten voldoende te bieden en de inwoners steeds weer te verrassen, maar tegelijk is de stad zo overzichtelijk dat iedereen zich snel thuis voelt en steeds dezelfde routes kan volgen. En daarbij dezelfde mensen tegenkomt.

In het hart van de stad

Net als in veel middeleeuwse stadjes is het in München gemakkelijk om je te oriënteren: alles speelt zich af rond het kloppende hart, de **Marienplatz** (M D 6). Het historische centrum wordt omsloten door de **Altstadtring** (M C-F 5-7), een ringweg die wordt gemarkeerd door resten van de stadsmuur, zoals de Karlstor, de Sendlinger Tor en de Isartor. Verder naar buiten loopt de **Mittlerer Ring** (M kaart 5), een meerbaansweg rond wat nu als het centrum van de stad wordt beschouwd. Alle woonwijken en bedrijventerreinen die buiten deze ringweg liggen, worden in deze gids niet genoemd. Wie slechts een dag heeft om de stad te verkennen en het München van de ansichtkaarten wil zien, begint in het oude stadshart. Volg vanaf de Marienplatz de voetgangersstroom naar de Frauenkirche, wandel dan terug naar de Residenz en de Asamkirche. Bezoek aan de St. Jakobsplatz het Stadtmuseum en geniet dan aan de Viktualienmarkt van wat lekkers in de zon. Naast de historische bezienswaardigheden vind je in de Sendlinger-, Neuhauser- en Kaufingerstraße de bekende consumententempels.

The place to be

Vanuit het centrum is het **Glockenbachviertel** (M C-E 7/8) niet ver weg – onder deze naam kennen de Münchenaren de Isarvorstadt en het Gärtnerplatzviertel. Ten zuiden van Viktualienmarkt, rond de **Gärtnerplatz** (M D 7), ligt een kleurrijk stratennetwerk dat zich uitstrekt tot aan de Isar en het Südfriedhof. Hier vind je boetieks, hipstertenten, fetisjshops, sfeervolle bars en cafés, exotische restaurants – en natuurlijk het bloemperk voor het Gärtnerplatztheater, dat 's avonds verandert in een catwalk. Iedereen klaagt over de gentrificatie (upgrading) en de omhoog geschoten huurprijzen in deze vroegere wijk van de lage middenklasse – gevolgd door de homo's en de partygangers – toch wil niemand weg uit dit zeer trendy stukje van München. Begrijpelijk natuurlijk, want de Reichenbachkiosk op het nabijgelegen Isarstrand en de populaire Bergwolf zijn de enige degelijke calorieverstrekkers als de andere horecagelegenheden al lang zijn gesloten.

De chicste wijk

Rond de **Leopold- en Ludwigstraße** (M E/F 1-5) oogt alles net wat chiquer, ruimer en voorname. En tegelijk wat minder spannend. Toch biedt het noordelijk deel van het centrum onderdak aan de studenten en de kunst. In de volksmond wordt alles ten noorden van de Odeonsplatz, van de Englischer Garten tot achter de Münchner Freiheit, **Schwabing** genoemd. Officieel heten deze wijken echter **Maxvorstadt** en **Altschwabing**. Maar ook Schwabing is niet onder één noemer te vangen. Sla een hoek om en deftig vertoon maakt plotseling plaats voor studentencharme, en andersom. Hier is een Aperol Spritz in een chique bar net zo vanzelfsprekend als een kopstoot in een bruine kroeg. De relaxte sfeer, overgewaaid uit de Englischer Garten, wordt alleen verstoord als Bayern München zijn wedstrijd heeft gewonnen. Dan paraderen gepimpte BMW's en verlaagde Golf cabrio's

toeterend door de Leopoldstraße.

Aan de rand van het centrum

De andere kant van de Isar, de oostkant, was lange tijd het domein van de arbeiders en de 'kleine lieden'. Het stond zelfs bekend als achterstandswijk. **Haidhausen** (M F-H 6-8) heeft zijn dorpse charme weten te bewaren, en zelfs iets van de alternatieve spirit van de jaren tachtig, maar je moet hier toch flink in de buidel tasten voor een woning. Voor **Au** (M D-F 8/9) geldt iets vergelijkbaars: het gevaar van overstromingen is beteugeld, de Isar stroomt weer door zijn natuurlijke bedding, dus wie zou hier niet willen wonen, zo dicht bij het centrum en toch zo idyllisch? **Giesing** (M kaart 5) oogt een stuk ongepolijster, maar juist dat, en de gunstige huurprijzen, trekt jongeren aan.

Zelfs de wijken in het zuiden en westen van München, die tot een paar jaar geleden nog door Münchenaren en toeristen werden genegeerd, worden nu ineens met begerige ogen bekeken. **Sendling** (M A/B 9/10) scoort punten met de charme van het slachthuisterrein en de graffiti op de bakstenen gevels, en met de geslaagde mix van het typisch Beierse en de reeds lang geïntegreerde Orient. In de **Schwanthalerhöhe** (M A 6), de enige echt multiculturele wijk in München, is het gelukt om de balans te bewaren tussen de oude identiteit en de creatieve vernieuwers. Hier kun je nog zelf ontdekkingen doen voordat ze in de plaatselijke kranten worden opgehemeld. Het dicht bij het stadshart gelegen **Neuhausen** (M kaart 5) is voor veel centrumbewoners eigenlijk nog een soort obscure voorstad, hoewel de laatste jaren de glans van de villa's van Nymphenburg wel steeds meer afstraalt op de naastgelegen wijk. Tot voor kort woonde men hier in betaalbare coöperatiewoningen, maar inmiddels stijgen de huurprijzen, net als het aantal leuke winkels. Wie in **Nymphenburg** (M kaart 3) en het aansluitende stadsdeel **Gern** (M kaart 5) villa's gaat kijken, vindt daarna tips voor het eigen huis in de interieurwinkels in Neuhausen.

Kodakmoment

De perfecte golf

Riviersurfers die voor het eerst de Eisbachwelle 'berijden', krijgen het flink voor de kiezen: de staande golf in de rivier de Eisbach oogt simpel, maar weet ook ervaren surfers bij hun eerste pogingen af te werpen. Bovendien is het water ijsig koud en is de stroming moeilijk te lezen. Geen wonder dat surfers spreken over een monster dat zich in de golf zou ophouden. Wie de golf niet aankan, laat zich met de stroom meedrijven. Dat verklaart meteen de natte plekken in tramlijn 18: slimme surfers nemen vanaf het eindpunt aan de Tivolistraße de tram terug naar het startpunt bij de golf.

Midzomernachtdroom

Als elk stukje gras tussen de bloemperken voor het Gärtnerplatz-theater bezet is, doet het wel wat denken aan een demonstratieve sit-in. Maar het enige waarvoor hier wordt gedemonstreerd, is een eindeloze zomer. Het plein is het bruisende hart van het populairste uitgaansgebied van München. Maar 'bruisen' doet het niet altijd: vaak blijft men tot in de late uurtjes op de grasperkjes zitten. Met een glas bier in de hand. Dat de obers erg voortvarend zijn met het ophalen van de glazen – zelfs als ze nog niet leeg zijn – hoort bij de charme van de Gärtnerplatz. Net als de flanerende hipsters.

Kermis in München

Terwijl sommigen alles opzijzetten voor het grootste drinkgelag ter wereld, lopen anderen juist met een boog om de Theresienwiese heen als daar het Oktoberfest losbarst. Dronkaards in de metro, hoempamuziek, mensenmassa's – nuchter is dat bijna niet te verdragen. Toch is er ook nog iets van de charme van het oorspronkelijke dorpsfeest bewaard gebleven: tussen de enorme biertenten staan nog altijd draaimolens en andere kermisattracties. Van een ballengooientent en een zweefmolen die al sinds 1919 niet meer is veranderd, tot de bekende Toboggan: met de lopende band naar boven, dan op een zak via de houten glijbaan naar beneden.

Het kompas van München

1

Een winkelparadijs en een klokkenspel – aan de Marienplatz

Al in de tijd van Heinrich der Löwe (1142-1180) was de Marienplatz een kruispunt van handelsroutes van wijn en zout, die via de Isartor de stad werden binnengebracht. Een klassiek marktplein is het al lang niet meer, maar nog altijd klopt hier het hart van de stad. En: wie voor of juist tegen iets is, kan dat hier verkondigen – soms met veel, soms met weinig gevolgen.

Zeker niet zo oud als het uiterlijk doet vermoeden: het Neues Rathaus aan de Marienplatz werd pas in

1909 opgeleverd.

De Marienplatz is het onmiskenbare centrum van de stad. Waarom? Ten eerste omdat zich rond het **Neues Rathaus** alle bekende modewinkels en chique warenhuizen hebben verzameld. Ten tweede komen onder het plein alle belangrijke lijnen van de U-Bahn en de S-Bahn bij elkaar. Reizigers die vanuit de ondergrondse stations het daglicht bereiken, komen terecht in een voor München ongekende hectiek. Het lijkt alsof het winkelpubliek maar met één ding bezig is: in zo kort mogelijke tijd zo veel mogelijk geld uitgeven.

Voor een aangenaam én nostalgisch rustpunt zorgt het beroemde klokkenspel, dat elke dag om 11 en om 12 uur (in de zomer ook om 17 uur) van zich laat horen. Het brengt de massa even tot stilstand, de mensen wenden hun blik naar boven ... Behalve dan de echte Münchenaren, die de komende twaalf minuten juist gebruiken om zich extra snel door de verstarde mensenmenigte te verplaatsen. Wie minder haast heeft, volgt het middeleeuwse schouwspel halverwege de toren van het Neues Rathaus:

Een blauwe ridder komt tevoorschijn, aangemoedigd door narren en herauten. Hij heft zijn lans – en stoot: de rode ridder wordt uit het zadel geworpen. Intussen dansen de kuipers, een nar slaat de maat, een haan kraait driemaal.

Daarna – nauwelijks te zien vanaf de grond – buigt een man zich door een luik, zo'n 30 m boven de Marienplatz. Hij pakt de getroffen ridder en zet hem terug op zijn paard. Alleen in de winter kan hij zich de moeite vaak besparen, omdat de ridder dan aan zijn zadel is vastgevroren.

Om 21 uur komt het mechaniek nogmaals in beweging: een nachtwaker en zijn hond maken hun laatste rondje van de dag.

De toren van de Peterskirche tegenover het raadhuis, beter bekend als de **Alter Peter**, speelt een centrale rol in de identiteit van de Münchenaar. Het officiële stadslied zegt: *'Solang der Alte Peter am Petersbergl steht, solange die grüne Isar, durch d'Münchner Stadt no geht, solange da drunt am Platzl, no steht das Hofbräuhaus, solange stirbt die Gemütlichkeit in München niemals aus.'* Vanaf 1948 gebruikte de Beierse omroep de eerste noten van dit lied om een pauze aan te kondigen. De rest liet men weg zolang de in de oorlog verwoeste kerk niet was hersteld. Pas na de herbouw in 1951 werd het hele lied gespeeld.

De Marienplatz van boven

Voor een geheel andere blik op de Marienplatz – en voor een frisse neus – neem je de lift naar het uitzichtplatform in de spits van de toren. Probeer dan ook even terug te gaan in de tijd: waar nu het winkelpubliek met plastic tasjes over het

plein schuifelt, stonden vroeger de kramen van de handelaars. De grote rode tegels in de bestrating geven de locatie van de kramen aan.

De pompeuze **Mariensäule** ² lijkt vanaf deze hoge positie weinig indrukwekkend, maar de zuil speelt een belangrijke rol in de stadsgeschiedenis. Keurvorst Maximilian liet de zuil in 1638 plaatsen als dank dat München de Dertigjarige Oorlog ongeschonden was doorgekomen. Hij had Maria ook kunnen bedanken met het bouwen van een complete kerk, maar een zuil is nu eenmaal een stuk goedkoper. De Mariensäule is het geometrisch middelpunt van de stad: hier begint de kilometertelling van de omliggende wegen.

Niet alleen kinderen kijken gefascineerd naar het grootste klokkenspel van Duitsland. De eerste voorstelling vond plaats in 1909. Ruim honderd jaar later hadden luchtvervuiling en corrosie het mechaniek zodanig aangetast, dat restauratie noodzakelijk was. Omdat de stad daar geen geld voor had, werd een publieksactie gestart. Dat leverde uiteindelijk de benodigde € 660.000 op, waardoor de restauratie van het klokkenspel net was voltooid voor de viering van de 850e verjaardag van de stad op 16 november 2007.

De versieringen op de sokkel tonen alle middeleeuwse plagen: ketterij (slang), oorlog (leeuw), honger (draak) en de pest (basilisk). Ook bij de laatste oorlog werd München zwaar getroffen. Daarom klimt bij de zuidwesthoek van het Rathaus een mythologische lintworm omhoog: half draak, half slang. Deze zou met zijn adem de pest hebben overgebracht. Ook de dansende kuipers in het klokkenspel verwijzen naar de pest: toen niemand meer op straat durfde te komen, probeerden zijn met hun dansen de mensen weer naar buiten te lokken.

INFO EN OPENINGSTIJDEN

Rathausturm ¹: Marienplatz 8, tel. 089 233 00, winter ma.-vr. 10-17, zomer dag. 10-19 uur, € 2,50.

Spielzeugmuseum in het Altes Rathaus ⁵: Marienplatz 15, tel. 089 29 40 01, dag. 10-17.30 uur, € 4.

Alter Peter ⁶: Rindermarkt 1, www.erzbistum-muenchen.de/StPeterMuenchen, ma.-za. 9-17. 30 uur, € 1,50.

ETEN EN DRINKEN

Café Glockenspiel ¹: Marienplatz 28, 089 26 42 56, www.cafe-glockenspiel.de, ma.-do. 9-24, vr.-za. 9-1, zo. 10-19 uur.

Hofbräuhaus 2: Platzl 9, tel. 089 290 13 61 00, www.hofbraeuhaus.de, dag. 9-23.30 uur.

Voor een snelle hap: de traditionele bakkerij **Rischart** 3 verkoopt allerlei lekkernijen, van *Butterbrezn* (broodjes in de vorm van een krakeling) tot *Zwetschgendatschi* (vlaai) en *Leberkäse-Semmel* (broodje met warme leverworst). (Marienplatz 18, dag. 8-19 uur).

Uitneembare kaart 2, D/E 6 | S-/U-Bahn Marienplatz, tram 17, 19, 38, N19

De **Fischbrunnen** 3 op het plein is de oudste waterbron van de stad. Het water zou zelfs over magische krachten beschikken: wie op aswoensdag zijn lege geldbuidel hierin wast, zou het hele jaar geen financiële zorgen meer hebben.

Voor een goed uitzicht op de pronkgevel van het Rathaus, en op het riddertoernooi in de toren, ga je naar **Café Glockenspiel** 1 op de vijfde verdieping van het tegenoverliggende gebouw. Het middeleeuws aandoende Rathaus lijkt het oudste gebouw aan het plein, maar het werd pas tussen 1867 en 1909 gebouwd. De vier eeuwen daarvoor werd de stad bestuurd vanuit het **Altes Rathaus** 4 aan de oostzijde van de Marienplatz. In de toren bevindt zich nu een **Spielzeugmuseum** 5 – een tempel voor liefhebbers van nostalgische modeltreinen, knuffelbeesten, poppenhuizen en bliken auto's.

Nog beter is het uitzicht vanaf de **Alter Peter** 6, zoals de kerktoeren aan de zuidkant van het plein wordt genoemd. De geschiedenis van de kerk gaat terug tot de 12e eeuw. Sindsdien zijn verbouwingen in allerlei stijlen doorgevoerd, maar na de Tweede Wereldoorlog bleef van dit alles slechts een zielig stompje over. Dat de toren maar liefst acht wijzerplaten heeft, is voor de plaatselijke

humorist Karl Valentin (1882-1948) vanzelfsprekend: anders zouden er niet acht mensen tegelijkertijd kunnen zien hoe laat het is. Wie geen hoogtevrees heeft en de 306 treden beklimt, wordt verrast met een prachtig uitzicht rondom: van de nabijgelegen torens van de Frauenkirche tot aan de Alpen in de verte, zeker als de lucht door de föhn kraakhelder is.

De toren geeft het gevoel heel dicht bij de hemel te zijn – daarna wacht er nog meer 'memento mori' in de kerk zelf: hier worden de met goud en juwelen versierde resten van de heilige Munditia in een glazen kist tentoongesteld. Ze werd in het jaar 310 in Rome onthoofd en is vele eeuwen later hierheen gebracht. Wie een kaarsje wil opsteken: Munditia is de patrones van alle ongetrouwde vrouwen.

De talrijke clichéfoto's van een biergarten met daarboven een staalblauwe, wolkenloze lucht komen wel degelijk ergens vandaan: München mag zich verheugen op een hoger aantal zonne-uren dan alle andere Duitse steden. Een van de oorzaken is de beroemde **föhn**, een warme, droge alpenwind die de stad opwarmt. Op zulke heldere, warme dagen lijken de Alpen ineens heel dichtbij. Maar het heeft ook invloed op de stemming van de inwoners: sommigen worden euforisch, anderen klagen over hoofdpijn. En het leidt tot overmoedige ideeën, bijvoorbeeld om de U-Bahn door te trekken tot aan het Gardameer ...

→ OM DE HOEK

Het **Hofbräuhaus** 2 is eigenlijk een must voor alle Münchenbezoekers. Op deze plek stond ooit de koninklijke brouwerij. Nu is dit bij toeristen de populairste herberg van de stad. Overigens is er nog veel meer horeca-aanbod aan dit plein, zoals het niet te missen Hard Rock Café Munich.

2

Verhalen vertellen– in de schaduw van de Frauenkirche

In de winkelstraat tussen de Marienplatz en de Stachus verdringen zich per uur 17.000 passanten – de naam Kaufingerstraße is dan ook goed gekozen. Maar slenter niet te dicht langs de etalages, anders loop je er zo voorbij: de uit rode bakstenen opgetrokken Frauenkirche.

De ene toren is de andere niet: met 98,57 m is de noordelijke toren van de Frauenkirche 12 cm hoger dan de zuidelijke.

In het stadssilhouet is de Frauenkirche niet te missen, maar de kerk staat zo

dicht op de andere bebouwing, dat je de torens van dichtbij nauwelijks ziet.

Officieel heet de **Frauenkirche** 1 'Dom zu Unserer Lieben Frau', maar de Münchenaren verzinnen graag zelf namen voor hun bezienswaardigheden. De Stachus heet tenslotte ook officieel de **Karlsplatz** 2. Blijkbaar hebben ze meer met Eustachius Förderl, die hier in de 18e eeuw de herberg Beim Stachus runde, dan met de onpopulaire keurvorst Karl Theodor.

De bouw startte in 1468 en duurde slechts twintig jaar – een recordtijd voor een kathedraal. Toch is het schip 109 m lang, 40 m breed en 37 m hoog. Er is ruimte voor 20.000 gelovigen, terwijl de stad bij het begin van de bouw slechts 13.000 inwoners telde. De twee bronsgroene koepels werden in 1525 op de torens geplaatst; enkele jaren eerder stonden hier nog kanonnen opgesteld om de stad te verdedigen. Waarschijnlijk is het idee van de koepels afgekeken van de Rotskoepel in Jeruzalem, waarvan men toen dacht dat het de oude tempel van Salomo was. Net in die tijd verschenen namelijk de eerste afbeeldingen van Jeruzalem. Of misschien was het gewoon een goedkope oplossing voor de kale torens ...

► INFO

De gratis app (voor iOS) **Ludwig II. – auf den Spuren des Märchenkönigs** toont München vanuit het perspectief van de Beierse sprookjeskoning Ludwig II (1845-1886), die bekend werd door de bouw van pompeuze sprookjeskastelen.

De duivel in de Frauenkirche!

Sta je net achter de ingang van de kathedraal en voel je een licht briesje? Of zelfs een stevige windvlaag? Dan is dat de schuld van de duivel! Of toch van de tijdsdruk van de architect?

Bouwmeester Jörg von Halspach (ook wel Ganghofer genoemd) had de hulp van satan ingeroepen om de kerk op tijd klaar te krijgen. In ruil zou de duivel de ziel krijgen van de eerste persoon die het portaal zou betreden. Toen de duivel op een dag zijn beloning kwam opeisen, wees de bouwmeester dat af omdat de duivel zijn werk niet goed had gedaan: want waar waren de ramen?

De Frauenkirche was het **eerste Duitse gebouw dat op een foto is vereeuwigd**. Maanden voordat de Franse 'Daguerreotypie' in 1839 aan het vakpubliek werd voorgesteld, maakten twee wetenschappers uit München de eerste Duitse foto. Het 4 cm grote negatief is nog altijd te zien in het Deutsches Museum.

De duivel keek om zich heen en zag inderdaad alleen maar muren. Woest stampte hij op de grond en verdween als een wervelwind, die je nu nog altijd

kunt voelen. Een zwarte voetafdruk in de vloer, inclusief een staartje aan de hiel, zou het verhaal bevestigen. Vanaf dit punt worden alle ramen inderdaad afgedekt door de zuilen.

Gezien de bouwsnelheid is het inderdaad voorstelbaar dat de Münchenaren destijds dachten dat de duivel er wel achter moest zitten. Maar het verhaal verwijst ook naar het doordachte ontwerp: ondanks de grootte oogt de kerk harmonieus. Twee rijen machtige zuilen doorsnijden als luchtige wanden het schip.

De duivel kon ze niet zien, maar er zijn wel degelijk ramen in de Frauenkirche. Waaronder enkele zeer fraaie!

INFO EN OPENINGSTIJDEN

Frauenkirche 📍: Frauenplatz 12, www.muenchner-dom.de, dag. 7.30-20.30 uur.

Jagd- und Fischereimuseum 📍: Neuhauser Str. 2, www.jagd-fischereimuseum.de, dag. 9.30-17, do. 9.30-21 uur.

Michaelskirche 📍: Neuhauser Str. 6, ma./vr. 10-19, di 8-20.15 uur, wo./do./za. 8-19, zo. 7-22.25 uur.

Falk's Bar 🍷: Promenadepl. 2-6, tel. 089 21 20 95 60, dag. 11-2 uur.

ETEN EN DRINKEN

Kismet 🍷 heeft boven een bar met goede dj's, beneden worden vegetarische oriëntaalse gerechten geserveerd (Löwengrube 10, www.kismet.cc, ma.-za. 18-0 uur).

Uitneembare kaart 2, C/D 6 | S-/U-Bahn Karlsplatz, tram 17, 19, 38, N19

Dat de Münchenaren inderdaad houden van verhalen vertellen, blijkt ook in het **Jagd- und Fischereimuseum** 3 dat net om de hoek ligt. Door de naam klinkt het in eerste instantie niet als een bestemming voor een citytrip – zeker niet voor dierenliefhebbers – maar onder de talrijke geprepareerde dieren bevinden zich ook enkele exemplaren van de wolpertinger, een magisch wezen uit de Beierse folklore. Het diertje is meestal erg schuw, maar kan zich af en toe ook agressief gedragen. Dat is echter geen reden tot zorg, want de wolpertinger komt alleen voor in het Beierse Woud en in de Alpen. In München zie je hem alleen opgezet: zo heb je alle tijd om de uit een kruising van soms wel acht verschillende dieren voortgekomen wolpertinger te bekijken.

Ook over de jacht op **wolpertingers** zijn veel verhalen te vertellen ... De schattige diertjes zijn een populaire jachttrofee, onder meer omdat hun speeksel de haargroei zou bevorderen en omdat hun gewei succes in de liefde zou garanderen. Helaas is het vangen van een wolpertinger niet eenvoudig. Zo kan de jacht alleen bij volle maan plaatsvinden – met name vijftien dagen voor zwaar onweer heb je de meeste kans dat ze zich laten zien. Maar dan alleen aan jonge, knappe vrouwen. Om op de juiste locatie te komen, hebben zij echter wel de hulp van een sterke man nodig. Een wolpertinger vangen doe je door zout op hun staart te gooien óf een brandende kaars voor een zak te plaatsen. Verrassend is de laatste methode: omdat een wolpertinger rechts en links benen van verschillende lengte heeft, kan hij alleen op hellingen en in een vaste richting lopen. Als het je lukt om hem zo te laten schrikken dat hij zich omdraait, valt hij vanzelf om.

Koning Ludwig en de King of Pop

Wandel voor nog meer bijzondere verhalen naar de Promenadenplatz, het groene plein voor het Bayerischer Hof. In dit superchique hotel hebben onder meer keizerin Sissi en Sigmund Freud overnacht, maar ook de 'King of Pop' liet zich hier regelmatig zien. Al op de sterfdag van Michael Jackson in 2009 richtten fans hier een **herinneringsplek** in: rond het 150 jaar oude standbeeld van de componist Orlando di Lasso verzamelden zij foto's, brieven en bloemen. De politie en het stadsbestuur zijn hier overigens niet blij mee, vooral omdat rivaliserende groepen fans hier hun geschillen komen uitvechten.

Een echte koning ligt heel wat rustiger in zijn vorstelijke graf in de **St. Michael** , een jezuïetenkerk een paar straten verderop: Ludwig II (1845-1886) stond door de bouw van verschillende fantasievolle kastelen, zoals Schloss Neuschwanstein, bekend als de 'sprookjeskoning', maar eigenlijk was hij vooral een tragische vorst. De St. Michael is de grootste renaissancistische kerk ten noorden van de Alpen en imponeert met name door het prachtige plafond: na de Sint-Pieter in Rome is dit het grootste tongewelf ter wereld.

→ OM DE HOEK

Een nachtje logeren in hotel Bayerischer Hof zal er voor de meesten niet in zitten, maar een drankje drinken in de **Falk's Bar** is op zich al een belevenis: de bar is ingericht in de Spiegelsaal uit 1839, de enige ruimte in het gebouw die de Tweede Wereldoorlog ongeschonden is doorgekomen. De renovatie in 2002 kostte enkele miljoenen. Zowel het decor als de gasten ademen decadentie uit.